

СОЦІАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ СЛУХУ В УМОВАХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ДОШКІЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Мельничук О.В., асистент

Волинський національний університет імені Лесі Українки

У статті висвітлюються особливості соціального виховання дітей з вадами слуху в умовах спеціалізованих дошкільних закладів.

Ключові слова: соціальне виховання, соціальний розвиток, діти з вадами слуху, соціалізація, інтеграція, соціально-педагогічна діяльність.

Мельничук О.В. СОЦИАЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА В УСЛОВИЯХ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ/ Волинский национальный университет имени Леси Украинки, Украина

В статье раскрываются особенности социального воспитания детей с нарушениями слуха в условиях специализированных дошкольных учреждений.

Ключевые слова: социальное воспитание, социальное развитие, дети с нарушениями слуха, социализация, интеграция, социально-педагогическая деятельность.

Melnithuk O.V. SOCIAL EDUCATION OF CHILDREN WITH THE HEARING DISORDER IN CONDITIONS OF SPECIALIZED PRESCHOOL ESTABLISHMENTS / Volyn national university of Lesya Ukrainka , Ukraine.

This article touches upon peculiarities of social upbringing children with defects of ear in conditions of specialized preschool institutions.

Key words: social upbringing, social development, deaf children, social-pedagogical activities, socialization.

На сьогодні в Україні створено державну систему спеціальних навчально-виховних закладів, яка пройшла складний і тривалий шлях свого розвитку і відіграє суттєву роль у підготовці дітей з вадами слуху до самостійного життя. У сучасних соціально-економічних умовах першочергового значення набуває підвищення якості такої підготовки. Перед вченими і практиками постають важливі проблеми, одна з яких – проблема готовності дітей до праці, продовження освіти, сімейного життя, раціонального проведення дозвілля, тобто до повноцінного і соціально активного самостійного життя.

Головною метою навчання і виховання осіб з порушенням слуху є повноцінна інтеграція в суспільство, їхня спроможність нарівні з тими, хто несе соціальні навантаження, сприймати інтелектуально-естетичні цінності суспільства, опановувати морально-етичні норми людських взаємин. Але слід зауважити, що досягнення поставленої мети можливе лише за наявності відповідних умов для розвитку і виховання осіб цієї категорії. Наголосимо також на тому, що спеціалізовані заклади для дітей з вадами слуху, які поки що є основними навчально-виховними центрами для цієї категорії дітей, мають певні успіхи у вирішенні цих питань.

Метою нашої статті є розкриття особливостей соціального розвитку дітей з вадами слуху та обґрунтування завдань і форм соціально-педагогічної роботи з ними в умовах спеціалізованих закладів.

Соціальний розвиток дитини – це багатогранний процес, що передбачає засвоєння культурних, моральних цінностей суспільства, формування особистісних якостей, визначає характер взаємовідносин з іншими дітьми і дорослими, розвиток самосвідомості, усвідомлення свого місця в суспільстві.

Л.Виготський, підкреслюючи значення соціального впливу на розвиток дитини, бачив наслідки відхилень у розвитку в "зміщенні тих систем, які визначають всі функції суспільної поведінки дитини", визначав їх як "соціальний вивих".

Наявність такого відхилення, як порушення слуху, значно ускладнює соціальний розвиток дітей. Для дошкільників з порушенням слуху характерними є труднощі в розумінні оточуючих подій, значення та мотивації поведінки дітей і дорослих, їхніх почуттів, в оволодінні нормами поведінки та формуванні моральних уявлень і почуттів. Ці проблеми зумовлені обмеженими можливостями в оволодінні психологічними засобами пізнання соціальної дійсності.

Положення Л.Виготського про те, що виховання глухої дитини, навчання її вимові в загальній системі соціального виховання і спеціального навчання відкривають небувалі в історії перспективи розвитку і повноцінного залучення до суспільного життя. Вони отримали подальший розвиток у дослідженнях відомих сурдопедагогів: Р.Боскис, О.Дячкова, С.Зикова, Ж.Шиф, М.Ярмаченка, Ф.Рау [1, 3]. Проблема соціального виховання глухих дітей привертала увагу і таких учених-сурдопедагогів, як Д.Букін, А.Басова, І.Данюшевський, А.Доброва, І.Колесник, І.Лобурець, Г.Пенін.

Спеціальна організація навчання дітей, під час якого відбувається пізнання оточуючої соціальної дійсності, формування взаємовідносин між дітьми і дорослими, усвідомлення дитиною свого

становища є фактором соціального впливу на дітей, залучення їх до культурних і моральних цінностей. Саме в дошкільному етапі спеціального навчання і виховання Л.Виготський вбачав "початкову точку системи соціального виховання дітей з вадами слуху" (1983 р).

Соціальний розвиток дітей із порушеннями слуху в процесі навчання і виховання є багатограним тому, що охоплює всі сфери життя дитини. Ми виділяємо такі основні завдання соціального виховання:

- формування навичок взаємодії і спілкування з дорослими;
- розвиток навичок спілкування з однолітками та формування міжособистісних стосунків;
- розвиток сфери самоусвідомлення;
- формування власного образу і "Я-концепції".

Ці завдання безпосередньо пов'язані з формуванням моральних уявлень естетичних почуттів дитини, оволодінням нормами поведінки, збагаченням емоційної сфери та розвитком і формуванням її особистісних якостей, а спеціальна організація навчання і виховання дітей, у процесі яких відбувається пізнання оточуючої соціальної дійсності, формування стосунків між дорослими і дітьми, усвідомлення дитиною власної позиції є фактором соціального впливу на дітей, залучення їх до культурних і моральних цінностей.

Сфера соціального розвитку має важливе значення для формування особистості дитини, усвідомлення свого місця в колективі, оцінки своїх успіхів і невдач, але слід зазначити, що процес самоусвідомлення в дітей з вадами слуху формується повільніше, і саме це зумовлює необхідність участі в цьому процесі педагогів і батьків.

Особливе значення для дітей з порушеннях слуху має навчання встановленню контактів з дорослими, підтримка спілкування, оволодіння нормами мовного спілкування в різних ситуаціях, при зустрічі і спілкуванні з знайомими і незнайомими людьми. Педагоги повинні демонструвати зразки такої поведінки, спонукаючи дітей спочатку до наслідування, а потім і до самостійних дій (вітання, прощання і т. ін.).

Змістом взаємодії педагога з дитиною є предметна діяльність, у ході організації якої створюються умови для розвитку пізнавальної активності дитини, розуміння функції предметів, їхніх якостей, що сприяє інтенсивному сенсорному розвитку та розвитку наочних форм мислення.

Формування взаємовідносин і спілкування дітей із вадами слуху з дорослими є чи не найважливішим джерелом психічного розвитку дітей. Така взаємодія повинна сприяти усвідомленню дитиною власного місця серед дітей і дорослих, формуванню інтересів і збагаченню уявлень про соціальні та природні явища, а також сприяти розвитку самостійності і відповідальності.

Оскільки комунікативна функція в дітей з вадами слуху порушена внаслідок недостатнього розвитку мови, дорослі (соціальні педагоги, вихователі, сурдопедагоги, вихователі, батьки) лишаються чи не основними ініціаторами спілкування значно довше, їхня роль набагато відповідальніша в порівнянні з процесом спілкування з дітьми, якічують. Характер взаємодії дорослого і дитини визначається провідною діяльністю і потребами дитини. Розвиток спілкування з дорослими в дитини з нормальним слухом в перші сім років відбувається в декілька етапів, які необхідно враховувати при організації взаємодії з глухими і приглухуватими дітьми тому, що незважаючи на зміну термінів появи різних форм спілкування у дітей цієї категорії та обмеження засобів комунікації, послідовність їх формування зберігається. Для дітей молодшого віку характерним є ситуативно-особистісне спілкування, яке спрямоване на задоволення потреб дитини в позитивній взаємодії дорослого. Цей тип спілкування стимулює формування перцептивних дій в різних аналізаторних системах. Пізніше з'являється ситуативно-ділове спілкування, яке спрямоване на задоволення потреб у співробітництві. У молодших дошкільників виникає позаситуативно-пізнавальне спілкування, яке тісно пов'язане з розвитком пізнавальної діяльності дитини. І, нарешті, у дітей старшого дошкільного віку формується позаситуативно-особистісне спілкування з дорослими, які виступають носіями соціального досвіду, джерелами інформації про соціальне оточення. Організація взаємодії дорослих із дітьми з вадами слуху повинна орієнтуватися на етапи розвитку спілкування при нормальному розвитку, сприяти його збагаченню і переходові дитини на наступний щабель розвитку.

Визнання успіхів дитини, спілкування і доброзичливе ставлення до неї з боку дорослих та дітей-однолітків сприяє встановленню позитивної "Я-концепції", формуванню самооцінки та адекватного оцінювання власних вчинків і досягнень. Постановка складних для виконання завдань, постійна опіка, зауваження і негативна оцінка поведінки дитини сприяють лише виникненню невпевненості в собі, замкнутості і, нерідко, агресивності. Це особливо стосується дітей з порушенням слуху, які мають відхилення в поведінці, наприклад, гіперрухливих, розторможених, чи, навпаки, заторможених, млявих.

Тому стиль спілкування дорослих з такими дітьми потребує особливої уваги. У деяких випадках доцільно обговорювати особливості такого спілкування з психологом, з'ясувавши при цьому, як формувати самооцінку таких дітей, якою повинна бути система заохочень, в якій формі висувати негативні оцінки.

У дітей середнього і, особливо, старшого дошкільного віку необхідно формували оцінку власних вчинків з точки зору їх наслідків для самої дитини та інших дітей (наприклад, хлопчик відірвав гудзика на курточці іншого хлопчика, наслідок – прогулянка буде скорочена у зв'язку з необхідністю пришити гудзик).

У процесі соціально-педагогічної роботи з дітьми з вадами слуху на ранньому етапі необхідно спрямовувати увагу дитини на її тіло, обличчя, підбирати і співвідносити особисті речі дитини з іншими. Це може відбуватися під час проведення усіх режимних моментів (ігор, навчальних занять), в зміст яких включені різноманітні теми (наприклад, "Сім'я", "Частини тіла"). Розвиток уявлень про себе відбувається в процесі знайомства з іменами дітей, розглядання фотографій дитини і членів її сім'ї. Вживання слів "хлопчик", "дівчинка" допомагає у становленні статевої ідентифікації дітей. Усвідомлення дитиною себе, формування стійких уявлень про себе, створення образу власного "Я" є результатом взаємодії з дорослими і дітьми. Виокремлювати себе з оточення дитина з нормальним слухом починає з кінця першого року життя (вона впізнає себе у дзеркалі, визначає частини свого тіла). На третьому році життя вже формуються елементи самосвідомості дитини і вона починає розуміти свої дії, бажання, порівнювати їх з діями дорослих. Система "Я", яка при нормальному розвитку утворюється в 3-річному віці, включає ототожнення дитини з власним ім'ям, розуміння власної статевої належності, потреби у визнанні ("Я хороший"), прагнення до самостійності ("Я сам"). Усвідомлення себе дитиною, яка чує, відбувається в процесі співвідношення і взаємозв'язку різних засобів: поглядів, вказівних жестів, називання оточуючих і себе, позначення предметів, дій, власних якостей та якостей інших людей.

Педагогам необхідно і дуже важливо підтримувати впевненість дітей, акцентуючи увагу на їхніх досягненнях. Враховуючи підвищену здатність дітей з вадами слуху до наслідування дій дорослих, необхідно розвивати в них самостійність і активність. Підтримка ініціативи дітей та схвалення їхніх дій повинно бути пов'язане з конкретними діями, завданнями (наприклад акуратно і швидко поїсти, прибрати іграшки після гри) [2, 275].

Також необхідно звертати увагу на розвиток зацікавленості окремими видами діяльності та способами поведінки, які притаманні хлопчикам і дівчаткам, на діяльність дорослих чоловіків і жінок, що відтворюється в іграх (хлопці будують, дівчатка шиють, готують), бо таким чином у дітей формуються уявлення про типові для хлопчиків і дівчаток риси характеру (хлопчики – сильні і сміливі, дівчатка – ніжні і турботливі). Наявність таких уявлень сприяє усвідомленню дитиною цих якостей по відношенню до себе і формує почуття самоповаги. Необхідно вчити дітей виражати свої емоції і почуття, що передбачає збагачення словника дітей старшого дошкільного віку відповідними словами і виразами типу: "я радий", "образився", "сумно", "весело".

Головними умовами особистісного росту дітей з вадами слуху та формування в них кращих людських якостей (доброти, працелюбності, чесності, чуйності, самостійності, ініціативності) є любов і повага дорослих, доброзичливі стосунки між однолітками, а основними умовами взаємодії педагогів і дітей є створення емоційного комфорту, розвиток довіри до дорослих, прагнення співпрацювати з ними. Враховуючи той факт, що внаслідок перенесених захворювань деякі діти з вадами слуху можуть бути астеничними, ослабленими, дорослим необхідно демонструвати лагідне ставлення до них, налагоджуючи цим самим емоційно-дотиковий контакт.

У різноманітних побутових і ігрових ситуаціях педагог висловлює свої почуття та емоції, як позитивні, так і негативні. Важливо використовувати позитивну оцінку дій дитини в присутності інших дітей, оцінювати не поведінку в цілому, а конкретні вчинки і досягнення дитини. Особливо важливою є така оцінка для дітей, які відчувають труднощі в навчанні, відстають, які болісно переживають невдачі.

Розвиток навичок спілкування з однолітками, як раніше зазначалося, є одним із завдань соціального виховання дітей з вадами слуху, тому що шлях оволодіння соціальними нормами поведінки, перш за все, пов'язаний з життям дитини в колективі.

Зауважимо, що діти з вадами слуху досить неактивно ідуть на контакт з іншими дітьми, більшість із них обирають ігри наодинці чи з педагогом. Тому, одним із основних завдань у роботі з дітьми із слуховими обмеженнями є виховання доброзичливих стосунків між однолітками. Із цією метою в процесі різних видів діяльності педагогам необхідно фіксувати увагу дитини на інших дітях, знайомити їх, спонукати розглядати одне одного, звертати увагу на зовнішній вигляд і емоційний стан. Для цього використовуються різноманітні прості ігри парами, виконання доручень для двох, трьох дітей і т. ін. Важливе значення для формування доброзичливих стосунків між дітьми має аналіз зразків соціальної поведінки і позитивне ставлення до проявів співчуття, допомоги та, навпаки, негативне ставлення до проявів грубості та обману.

Важливим є те, що соціально-педагогічна діяльність щодо зміцнення дитячого колективу, навчання товаришувати, підтримувати і захищати одне одного сприяє природному та безболісному входженню дітей із вадами слуху в інші колективи (школа) та знаходженню свого місця в ньому. У процесі такої діяльності формується почуття колективізму, уміння брати участь у спільній справі, відповідальність за доручення, вміння порозумітися з іншими дітьми.

У процесі соціального виховання необхідно здійснювати систематичний і цілеспрямований вплив на свідомість, волю, поведінку і систему стосунків дитини з метою всебічного розвитку її особистості; на духовний і фізичний розвиток з метою її підготовки до виробничої, суспільної та культурної діяльності. Власне, метою соціального виховання є допомога підростаючій особистості в досягненні найвищого щабля в розвитку біологічної та психологічної адаптації – соціалізації, у ході якої дитина оволодіває сукупністю ролевих очікувань та уявлень у різних сферах життєдіяльності і розвивається як особистість, набуваючи та виробляючи низку соціальних установок і ціннісних орієнтацій, задовольняючи й розвиваючи свої потреби та інтереси. З огляду на це надзвичайно актуальним завданням виховного процесу спеціалізованого закладу є формування у вихованців не просто системи мотивів діяльності, а відповідної її ієрархії.

Створення умов для цілеспрямованого систематичного формування та розвитку дитини як суб'єкта діяльності, як особистості та індивідуальності, і є, на наш погляд, тим суттєвим, що надає вихованню гуманістичного характеру. Гуманістичний характер виховання, як зазначається в "Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти", "передбачає побудову його змісту і форм на основі глибокого розуміння вихователем природи вихованців, їх індивідуальних рис і можливостей, поваги до особистості дитини, турботи про її гармонійний розвиток, встановлення взаємин співробітництва у навчально-виховному процесі" [5, 12]. Такий підхід передбачає розуміння вихователем особистості вихованця не лише як суб'єкта виховної діяльності, а й процесу соціалізації загалом.

Ось чому однією з важливих умов підвищення ефективності корекційно-виховного процесу стосовно формування особистості дитини та виховання відповідної соціальної поведінки є її спрямування на активізацію внутрішньої діяльності вихованця щодо адекватного сприймання навколишнього світу і власного "Я"; щодо створення адекватної системи відносин і спілкування з оточуючими; щодо здатності до будь-яких видів діяльності; щодо адаптивності власної поведінки. Розглядаючи виховання як головну, внутрішню сутність і навчання, і освіти, ми вважаємо, що воно повинно забезпечити умови для соціального розвитку особистості як процесу і результату активного входження в нове для неї соціокультурне середовище і, зокрема проходження трьох фаз становлення в ньому особистості (адаптації, індивідуалізації, інтеграції). А спеціальна освіта лише тоді буде оптимальною, коли виховний вплив буде спрямований не на абстрактну особистість, а на особистість конкретної дитини, із метою становлення її соціальної позиції.

Отже, успішність соціального виховання дітей з порушеннями слуху та підготовки їх до життя може бути високою за наявності об'єктивних обставин і за умови спеціально організованого і цілеспрямованого виховання і навчання [4, 107]. До об'єктивних ми відносимо обставини суспільного устрою (матеріальні, політичні, духовні), а також безпосереднє оточення дитини (у першу чергу сім'ю і заклад, у якому вона перебуває).

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник І. Соціалізація особистості глухого школяра: Монографія. – К., 1994. – 112 с.
2. Горловчиц Л. Дошкольная сурдопедагогика: воспитание и обучение дошкольников с нарушениями слуха. – М.: Владос, 2001. – 304 с.
3. Громадянська освіта та соціалізація дітей з вадами слуху: Збірник науково-методичних матеріалів. – Українсько-канадський альянс для глухих та слабочуючих. – 2002. – 78 с.
4. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: Науково-методичний збірник Інституту спеціальної педагогіки АПН України. – К., 2005. – 440 с.
5. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти // Шкільна бібліотека. – 2003. – № 3. – С. 11-19.